

## ЗМІСТ

ВСТУП.....	12
------------	----

### РОЗДІЛ 1. ПРОМИСЛОВЕ ПІДПРИЄМСТВО ЯК СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРЮВАННЯ .....14

1.1.	Характеристика промислового підприємства	14
1.2.	Організаційно-правові форми і класифікація підприємств (об'єднань) . .....	17
1.3.	Правові основи функціонування підприємств	22

### РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ

#### ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ .. .28

2.1.	Класифікація виробництв харчової промисловості .....	28
2.2.	Структура підприємств (об'єднань) .....	33
2.3.	Організація режиму роботи підприємств харчової промисловості .....	39
2.4.	Методичні основи оцінки рівня механізації і автоматизації виробництва.. ..	41

#### РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЧОГО ПРОЦЕСУ

44

3.1.	Виробничий процес та його складові частини	44
3.2.	Класифікація виробничих операцій.....	48
3.3.	Аналіз структури виробничого процесу ... ..	50
3.4.	Принципи раціональної організації виробничого процесу	53
3.5.	Виробничий цикл, його тривалість та структура . .	56
3.6.	Методи поєднання операцій та їхній вплив на тривалість виробничого циклу .....	61
3.7.	Організаційні типи виробництва.....	65
4.1.	Зміст та завдання організації основного виробництва.....	68
4.2.	Методи організації основного виробництва. Характеристика потокового виробництва .....	68
4.3.	Особливості організації основного виробництва в галузях харчової промисловості .....	70
4.4.	Потокова.....лінія як структурна основа організації процесу виробництва .....	73

- 4.4.1. Класифікація потокових ліній підприємств харчової промисловості .73
- 4.4.2. Розрахунок основних показників потокових ліній ..77
- 4.5. Економічна ефективність застосування потокових ліній.. .88

## **РОЗДІЛ 5. ВИРОБНИЧА ПОТУЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ТА РЕЗЕРВИ ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ ... .90**

- 5.1. Поняття виробничої потужності підприємства . . . .91
- 5.2. Чинники, що визначають величину виробничої потужності ..... 94
- 5.3. Методичні особливості розрахунку виробничої потужності підприємства у галузях харчової промисловості ..... 99
- 5.4. Показники використання виробничої потужності підприємства ... ..... 107

## **РОЗДІЛ 6. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ.. .112**

- 6.1. Місце і роль організації праці.. . . . . 112
- 6.2. Трудовий процес, його складові частини116
- 6.3. Норми трудових витрат ... ..... 118
- 6.4. Методи нормування праці ..... 119
- 6.5. Класифікація витрат робочого часу .... ..... .121
- 6.6. Методи вивчення витрат робочого часу, встановлення технічно обґрунтованих норм та визначення резервів зростання продуктивності праці..... 124
- 6.6.1. Визначення технічно обґрунтованих норм часу методом мікроелементного нормування ..... 125
- 6.6.2. Індивідуальна фотографія робочого часу . . . .126
- 6.6.3. Фотографія виробничого процесу .... 130
- 6.6.4. Фотографія виробничого процесу методом моментних спостережень ..... 131
- 6.6.5. Хронометраж ..... 132
- 6.6.6. Самофотографія ..... .133
- 6.7. Основні напрями підвищення продуктивності соціального капіталу на внутрішньому ринку праці . . . .136
- 6.7.1. Раціоналізація прийомів і методів праці 136
- 6.7.2. Удосконалення розподілу й кооперації праці .. .137
- 6.7.3. Покращання організації та обслуговування робочих місць . . . . . 138
- 6.7.4. Зменшення впливу чинників виробничого середовища ..... 139
- 6.7.5. Розвиток персоналу ... ..... 140
- 6.7.6. Система мотивації праці ..... 141
- 6.7.7. Оцінка стану організаційного рівня праці за допомогою економіко-математичних методів . . . .143

## **РОЗДІЛ 7. ОРГАНІЗАЦІЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ ..... 145**

- 7.1. Сутність заробітної плати, основні функції

і принципи її організації.....	.145
7.2. Структура заробітної плати, елементи організації оплати праці .....	149
7.3. Форми і системи оплати праці .....	151
7.4. Тарифна і безтарифна системи оплати праці . ...	.157

4.1.	Зміст та завдання організації основного виробництва.....	68
4.2.	Методи організації основного виробництва. Характеристика потокового виробництва .....	68
4.3.	Особливості організації основного виробництва в галузях харчової промисловості .....	70
4.4.	Потокова лінія як структурна основа організації процесу виробництва .....	73
4.4.1.	Класифікація поточкових ліній підприємств харчової промисловості	.73
4.4.2.	Розрахунок основних показників поточкових ліній ..	.77
4.5.	Економічна ефективність застосування поточкових ліній..	.88

## **РОЗДІЛ 5. ВИРОБНИЧА ПОТУЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ТА РЕЗЕРВИ ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ ... .90**

5.1.	Поняття виробничої потужності підприємства ...	.91
5.2.	Чинники, що визначають величину виробничої потужності .....	94
5.3.	Методичні особливості розрахунку виробничої потужності підприємства у галузях харчової промисловості .....	99
5.4.	Показники використання виробничої потужності підприємства ... ..	107

## **РОЗДІЛ 6. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ.. .112**

6.1.	Місце і роль організації праці.. . .	112
6.2.	Трудовий процес, його складові частини . .	116
6.3.	Норми трудових витрат .....	118
6.4.	Методи нормування праці .....	119
6.5.	Класифікація витрат робочого часу .....	121

6.6.	Методи вивчення витрат робочого часу, встановлення технічно обґрунтованих норм та визначення резервів зростання продуктивності праці.....	124
6.6.1.	Визначення технічно обґрунтованих норм часу методом мікроелементного нормування .....	125
6.6.2.	Індивідуальна фотографія робочого часу . . .	126
6.6.3.	Фотографія виробничого процесу ....	130
6.6.4.	Фотографія виробничого процесу методом моментних спостережень .....	131
6.6.5.	Хронометраж .....	132
6.6.6.	Самофотографія .....	133
6.7.	Основні напрями підвищення продуктивності соціального капіталу на внутрішньому ринку праці . . .	136
6.7.1.	Раціоналізація прийомів і методів праці	136
6.7.2.	Удосконалення розподілу й кооперації праці . *	137
6.7.3.	Покращання організації та обслуговування робочих місць . . . .	138
6.7.4.	Зменшення впливу чинників виробничого середовища .....	139
6.7.5.	Розвиток персоналу .....	140
6.7.6.	Система мотивації праці .....	141
6.7.7.	Оцінка стану організаційного рівня праці за допомогою економіко-математичних методів . . .	143
	<b>РОЗДІЛ 7. ОРГАНІЗАЦІЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ .....</b>	<b>145</b>
7.1.	Сутність заробітної плати, основні функції і принципи її організації.....	145
7.2.	Структура заробітної плати, елементи організації оплати праці .....	149
7.3.	Форми і системи оплати праці .....	151
7.4.	Тарифна і безтарифна системи оплати праці . . .	157
	<b>РОЗДІЛ 8. ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОДУКЦІЇ .....</b>	<b>163</b>
8.1.	Значення поліпшення якості продукції на підприємствах харчової промисловості .....	163
8.2.	Поняття і показники оцінки якості продукції у харчовій промисловості .....	168
8.3.	Стандартизація, її сутність і основні принципи . . .	171
8.4.	Управління якістю продукції.....	176
8.4.1.	Етапи розвитку управління якістю	176
8.4.2.	Організація технічного контролю виробництва і якості продукції	179
8.4.3.	Сертифікація продукції.....	182
8.5.	Основні напрями підвищення рівня якості продукції та роль організаційно-технічних факторів в їх забезпеченні	184
	<b>РОЗДІЛ 9. СКЛАД І ХАРАКТЕРИСТИКА ІНФРАСТРУКТУРИ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ .....</b>	<b>187</b>

9.1.	Поняття інфраструктури.....	187
9.2.	Організація роботи виробничої інфраструктури . . .	188
9.2.1.	Ремонтне господарство .....	188
9.2.2.	Енергетичне господарство .....	198
9.2.3.	Внутрізаводський транспорт.....	204
9.2.4.	Тарне виробництво.....	213
9.2.5.	Побічне виробництво .....	214
9.2.6.	Складське господарство .....	215
<b>РОЗДІЛ 10. РОЛЬ ПЛАНУВАННЯ У СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНІЙ РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ .....</b>		<b>221</b>

## **РОЗДІЛ II. СУТНІСТЬ ПЛАНУВАННЯ І СИСТЕМА**

### **ПЛАНІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА .....**

11.1.	Сутність, функції, принципи і риси планування ..	226
11.2.	Етапи і інформаційна база планування	232
11.3.	Методи планування і система планових показників.....	237
11.4.	Види планів та їх характеристика .....	239
11.5.	Контролінг — основні поняття .....	244
11.6.	Планова економічна служба підприємства і форми участі трудового колективу у плануванні	246

### **РОЗДІЛ 12. БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ .....**

12.1.	Значення бізнес-планування в ринковій економіці ..	249
12.2.	Характеристика розділів бізнес-плану..	252

### **ТЕМА 13.**

#### **ПЛАНУВАННЯ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ.....**

13.1.	Маркетингова діяльність у плануванні випуску продукції (виконання робіт, надання послуг) .....	260
13.2.	Місце і значення плану виробництва і продажу продукції в плануванні діяльності підприємства .....	261
13.3.	Зміст плану виробництва і реалізації продукції ..	263
13.4.	Показники і вимірювачі виробничої програми . .	265
13.5.	Методика розробки виробничої програми .....	272

## **РОЗДІЛ 14. ПЛАНУВАННЯ ТЕХНІЧНОГО І ОРГАНІЗАЦІЙНОГО**

### **РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА .....**

14.1.	Напрями планування розвитку організаційного і технічного потенціалу підприємства.....	279
14.2.	Сутність інноваційних процесів на підприємствах, інформаційна база і склад плану технічного і організаційного розвитку підприємства (ТОРП) ...	281
14.3.	Показники техніко-економічного і організаційного рівня виробництва	286
14.4.	Методика розробки плану .....	289

14.5.	Витрати і джерела фінансування заходів інноваційного плану ТОРП .....	291	
14.6.	Методичні основи обґрунтування ефективності заходів плану .....	293	
<b>РОЗДІЛ 15. ПЛАНУВАННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА .....</b>			
		<b>307</b>	
15.1.	Значення, зміст і основні задачі матеріально-технічного забезпечення .....	307	
15.2.	Методика планування потреби в сировинно-матеріальних і паливно-енергетичних ресурсах .....	309	
15.2.1.	Нормативна база МТЗ .....	310	
15.2.2.	Планування сировинно-матеріальних ресурсів .....	312	
15.2.3.	Методика планування паливних ресурсів ..	315	
15.2.4.	Методика планування електроенергії .....	317	
15.2.5.	Розрахунки вартості ресурсів .....	317	
15.3.	Планування запасів матеріальних ресурсів .....	318	
15.3.1.	Види запасів і методика їх планування ....	318	
15.3.2.	Напрями зниження витрат на придбання та утримання запасів .....	321	
15.4.	План МТЗ .....	325	
15.5.	Шляхи покращання МТЗ ..	327	
<b>РОЗДІЛ 16. ПЛАНУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ.....</b>		<b>329</b>	
16.1.	Поняття і види інвестицій .....	329	
16.2.	Планування реальних (прямих) інвестицій .....	330	
16.2.1.	Основні визначення .....	330	16.2.2. Зміст плану реальних (прямих) інвестицій ..
		331	
16.3.	План фінансових (непрямих) інвестицій .....	334	
16.4.	Оцінка ефективності інвестицій на підприємстві, фірмі .....	335	
<b>РОЗДІЛ 17. ПЛАНУВАННЯ ПРАЦІ ТА ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ</b>			<b>337</b>
17.1.	Зміст та завдання плану з праці та заробітної плати .....	337	
17.2.	Планування підвищення продуктивності праці ..	338	
17.3.	Планування чисельності персоналу ..	343	
17.4.	Планування заробітної плати ..	349	
<b>РОЗДІЛ 18. ПЛАНУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ СОБІВАРТОСТІ .....</b>		<b>353</b>	
18.1.	Загальна характеристика витрат ....	353	
18.1.1.	Значення планування показників собівартості .....	353	
18.1.2.	Склад витрат і фактори, що впливають на їх розмір ....	355	
18.1.3.	Класифікація витрат ..	358	

18.2.	Планування .....	показників собівартості	360
18.2.1.	Склад плану з собівартості продукції . . , ....		360
18.2.2.	Зміст і методика обчислення кошторису виробництва .....		361
18.2.3.	Планування витрат на виробництво товарної та реалізованої продукції .....		365
18.3.	Планування середніх витрат (калькулювання продукції) .....		372
18.3.1	Значення, об'єкти і методи калькулювання . .		372
18.3.2.	Зміст статей калькуляції .....		375
18.3.3.	Основні положення методики калькулювання продукції в харчовій промисловості .....		379
18.3.4.	Планування витрат на 1 грн. товарної продукції .....		383
<b>РОЗДІЛ 19. ПЛАНУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....</b>			<b>385</b>
19.1.	Основні фінансові показники оцінки діяльності підприємства. Види прибутку .....		385
19.2.	Методика планування операційного прибутку . .		390
19.3.	Рентабельність та її види .....		395
<b>РОЗДІЛ 20. ФІНАНСОВИЙ ПЛАН ПІДПРИЄМСТВА . . .</b>			<b>398</b>
20.1.	Значення розробки і склад фінансового плану . .		398
20.2.	Сутність розділів фінансового плану ..		401
20.2.1.	Джерела формування та надходження коштів .....		401
20.2.2.	Приріст активів підприємства .....		403
20.2.3.	Повернення залучених коштів .....		403
20.2.4.	Витрати, пов'язані з внесенням обов'язкових платежів до бюджету та державних цільових фондів .....		404
20.3.	Фінансове планування в акціонерному товаристві .....		408
<b>РОЗДІЛ 21 ПЛАНУВАННЯ ОХОРОНИ ПРИРОДИ І РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ.....</b>			<b>412</b>
21.1	Об'єктивна необхідність охорони природи .....		412
21.2	Планування заходів з охорони та раціонального використання водних ресурсів .....		413
21.3.	Планування заходів з охорони повітряного простору		417
21.4.	Планування засобів з охорони та раціональному використанню земель .....		418
<b>РОЗДІЛ 22. ПЛАНУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КОЛЕКТИВА ПІДПРИЄМСТВА (ОБ'ЄДНАННЯ) .....</b>			<b>420</b>
22.1.	Сутність, завдання і зміст соціального планування на підприємстві у ринковій економіці .....		420
22.2.	Планування змін соціально-демографічної структури виробничого колективу.....		423

22.3.	Планування поліпшення умов і охорони праці, зміцнення здоров'я працюючих .....	425
22.4.	Удосконалення взаємовідносин у колективі, правове і фізичне виховання .....	427
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ .....</b>		<b>429</b>

## Вступ

Науково-методичний посібник «Організація та планування діяльності підприємств» є практичною розробкою нагальних питань управління діяльністю підприємств в умовах ринкової економіки.

Організація виробництва — це найважливіша сфера економічних відносин, яка представляє систему принципів, форм та методів, спрямованих на забезпечення найбільш ефективного поєднання та використання в часі і просторі основних складових виробництва, а саме: засобів праці, предметів праці і робочої сили для випуску продукції, надання послуг чи виконання робіт.

Доцільно підкреслити, що незважаючи на те, що приклади в посібнику наведені по харчовій галузі, за своєю методологічною спрямованістю та методиками розрахунків вони корисні також для підприємств інших споріднених галузей. Проте сучасна харчова промисловість і переробка сільськогосподарських продуктів в Україні одна з потужних галузей промисловості і економіки в цілому. Понад 9,1 тисяч підприємств юридичних осіб — підприємства харчової промисловості, які виробляють майже п'яту частину продукції промисловості за видами економічної діяльності. Це майже стільки, скільки металургія та оброблення металу. У загальній кількості промислових підприємств юридичних осіб харчова галузь складає 17,5%. У виробництві товарів народного споживання виробництво продовольчих товарів складає понад 53%. Значну частку харчові товари *складають* також у структурі грошових витрат домогосподарств, особливо у міських поселеннях. Зокрема, у 2003 році, ця стаття витрат дорівнювала 60,2%. Це ще раз підкреслює значущість ефективної організації діяльності підприємств харчової галузі, забезпечення її подальшої конкурентноздатності та спроможності за рахунок нових технологій знижувати операційні витрати і, як слідство, ціни на продовольчому ринку, сприяючи підвищенню рівня життя населення.

Науково-методичний посібник «Організація та планування діяльності підприємств», підготовлений колективом кафедри маркетингу національного університету харчових технологій та кафедри економіки Бердянського інституту підприємництва. Мета посібника полягає у сприянні поглибленого вивчення курсу зі спеціальності.

## РОЗДІЛ I. ПРОМИСЛОВЕ ПІДПРИЄМСТВО ЯК СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- Господарський кодекс
- Підприємство і види підприємств
- Унітарні, корпоративні підприємства
- Характерні ознаки підприємства — виробнича, технологічна, організаційно-економічна єдність, господарська самостійність
- Товариства акціонерні, з повною, додатковою і обмеженою відповідальністю

### 1.1. Характеристика промислового підприємства

Первинною організаційною ланкою народного господарства є підприємство. Підприємство — це самостійний господарюючий статутний суб'єкт, що має право юридичної особи та здійснює виробничу, науково-дослідну і комерційну діяльність з метою одержання прибутку. Як юридична особа кожне підприємство має розрахунковий рахунок в банку, самостійний баланс, печатку з власною назвою, а також товарний знак у вигляді певного символу, малюнку, певного терміну або їх комбінацію.

Ключові терміни і поняття:

В ринкових умовах господарювання основною метою діяльності підприємства є одержання прибутку. З народногосподарської точки зору економічне призначення підприємства зводиться до виробництва матеріальних благ, необхідних суспільству, або надання послуг. Щодо харчових підприємств, то головне їх призначення є виробництво продуктів харчування та задоволення потреб в них населення. Крім того підприємства виконують важливу соціальну функцію. Вони надають робочі місця, виплачують заробітну плату, яка для більшості працівників є основним джерелом доходу, сплачують податки до державного бюджету, приймають участь в реалізації державних програм.

Характерними ознаками підприємства є виробничо-технологічна, організаційно-економічна єдність та повна господарська самостійність. *Виробничо-технологічна* єдність підприємства проявляється в тому, що воно використовує комплекс виробничих засобів технологічно взаємопов'язаних між собою, що забезпечує виробництво певної продукції. Діяльність усіх підрозділів підприємства основного, допоміжного та інших обслуговуючих виробництв підпорядкована виконанню однієї й тієї ж виробничої програми. *Організаційно-економічна* єдність визначається наявністю на підприємстві єдиного виробничого колективу працюючих, єдиної системи керівництва, діяльність яких направлена на виконання єдиної виробничої програми.

Важливою ознакою функціонування підприємств в ринкових умовах є їх самостійність як економічно відокремленого господарюючого статутного суб'єкта. Самостійність підприємств проявляється в усіх сферах господарювання — виробничій, інноваційній, комерційній та інших. Підприємство самостійно визначає що і скільки виробляти, в кого і які ресурси придбавати, кому по яких цінах продавати, як розподіляти одержані доходи. Законодавство передбачає, що держава та інші вищестоящі органи не відповідають по зобов'язанням підприємств як і підприємства не відповідають по зобов'язанням держави. Але це не означає, що держава взагалі не здійснює ніякого контролю за діяльністю підприємства. Державний контроль здійснюється з питань:

- доходів підприємств та повноти сплати податків з доходів;

- додержання законів та збереження навколишнього середовища;
- правового захисту найманих працівників;
- додержанням стандартів і технічних умов на продукцію та інших.

15

Підприємства всіх галузей промисловості в тому числі й харчової, здійснюють різнобічні види діяльності. Враховуючі, що в сучасних умовах основним орієнтиром функціонування харчових підприємств є потреби ринку, вихідним етапом в діяльності цих підприємств є вивчення потреб споживачів у харчових продуктах. Це включає питання дослідження ринку цих товарів, конкурентів-виробників, рівня конкурентоспроможності та цін на продукцію, каналів просування товарів, зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства.

Повне задоволення зростаючих потреб ринку вимагає від підприємства здійснення інноваційної діяльності, яка охоплює розробку і освоєння нових видів продукції, прогресивних технологій та високопродуктивного технологічного устаткування, інших технічних і організаційних нововведень тобто формування відповідної інвестиційної політики та визначення джерел на її проведення.

Найбільш складним та найбільш витратним напрямом діяльності харчових підприємств є виробнича діяльність, її організація та регулювання в просторі і часі. На основі вивчення ринку підприємства формують виробничі програми, збалансовують їх з наявними виробничими потужностями, забезпечують необхідними матеріально-технічними та трудовими ресурсами, безпосередньо організують процес виробництва товарів відповідно до складених планів та графіків.

Завершальним етапом у виконанні основного завдання харчових підприємств — забезпечення споживачів в необхідних продовольчих товарах — є комерційна діяльність, яка включає збут своєї продукції споживачам, вибір та удосконалення різних форм збуту, дійова реклама тощо. В умовах ринку значення комерційної діяльності посилюється тим, що масштаби та якість її визначають фінансові результати усіх попередніх видів діяльності, що найповніше характеризує величина одержаного прибутку. 16

## 1.2. Організаційноправові форми і класифікація підприємств (об'єднань)

У харчовій промисловості існують підприємства різні за формою власності, особливостями перероблюваної сировини та організації виробничого процесу. Всю різноманітність діючих підприємств класифікують за певними ознаками.

За формою власності згідно всі підприємства поділяються на наступні види:

- приватні — функціонують на основі приватної власності одного або декілька громадян з використанням їх або найманої праці;
- колективні — засновані на власності трудового колективу підприємства;
- комунальні — засновані на власності відповідної територіальної громади;
- державні — засновані на державній власності;
- спільні — засновані на основі об'єднання власності партнерів, один з яких є іноземним.

В залежності від чисельності працівників та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік діюче законодавство виділяє малі, середні та великі підприємства. До малих підприємств незалежно від форм власності відносять підприємства, у яких середньооблікова чисельність працюючих за рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції не перевищує суми, еквівалентної п'ятисотам тисячам євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні.

Великими підприємствами визначаються підприємства, у яких середньооблікова чисельність працюючих перевищує тисячу осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції за рік перевищує суму, еквівалентну п'яти мільйонам євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні.

Усі інші підприємства відносяться до середніх.

В залежності від способу утворення та формування статутного фонду підприємства поділяють на унітарні та корпоративні.

*Унітарне підприємство* — це підприємство, що створюється одним замовником, який виділяє необхідне для того майно, формує статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через призначеного керівника здійснює керівництво підприємством і формує його колектив та вирішує питання реорганізації і ліквідації підприємства.

Унітарними є підприємства державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян та деякі інші.

*Корпоративне підприємство* — це підприємство, що утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором). Ці підприємства діють на основі об'єднання майна та підприємницької чи трудової діяльності засновників, їх спільного управління справами на основі корпоративних прав, у т.ч. через органи, що ними створюються.

Засновники корпоративних підприємств приймають участь у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, господарські товариства та інші підприємства, засновані на приватній власності двох або більше осіб.

По виду переробляємої сировини і часу роботи протягом року розрізняють сезонні і несезонні підприємства:

• *сезонні* — підприємства, що переробляють сезонну сільськогосподарську сировину: цукрові, олійно-жирові, первинного виноробства, плодоовочеконсервні та ін.;

• *несезонні* — підприємства, що переробляють промислову сировину: хлібопекарські, кондитерські, макаронні, пивоварні та інші.

Найбільш поширеною є класифікація підприємств за правовим статусом і формою господарювання. За цією ознакою класифікують підприємства за різними організаційно-правовими формами, які мають законодавче закріплення.

У харчовій промисловості поширеною організаційно-правовою формою підприємств є господарські товариства.

*Господарські товариства* — це підприємства, які функціонують на основі об'єднання майна підприємців з метою одержання прибутку. В залежності від міри відповідальності за зобов'язаннями (повна чи часткова) товариства поділяються на повні, з обмеженою відповідальністю, акціонерні та командитні.

Повним визнається таке товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном. В установчому договорі повного товариства визначається розмір частки кожного його учасника, форму їх участі в діяльності такого товариства.

*Товариством з обмеженою відповідальністю* — це товариство, що має статутний фонд, розподілений на частки, розмір яких визначається установчими документами. Учасники такого товариства несуть відповідальність по його зобов'язанням в межах їх вкладів,

*Товариства з додатковою відповідальністю* — особливістю цього товариства є те, що його учасники відповідають за його боргами своїми внесками до статутного

фонду, а при недостатності цих сум додатково належним їм майном в кратному розмірі до внеску кожного учасника.

*Командитним товариством* є товариство, в якому разом з одним або більше учасниками, що несуть відповідальність за зобов'язанням товариства всім своїм майном, є один або більше учасників, відповідальність яких обмежується особистим вкладом у майно товариства.

Найбільш поширеною організаційною формою господарських товариств в харчовій промисловості є *акціонерні товариства*. Акціонерним визнається товариство, статутний фонд якого поділений на визначену кількість акції рівної номінальної вартості і яке несе відповідальність

19

за зобов'язаннями тільки майном товариства. Акція — це цінний папір, який свідчить про пайову участь у статутному фонді товариства його власника (акціонера), дає право йому на участь в управлінні товариством та на одержання частки прибутку у вигляді дивіденду. Акціонери відповідають за зобов'язаннями товариства тільки в межах належних їм акцій.

Акціонерні товариства бувають двох видів: відкритого типу, акції якого розповсюджуються шляхом відкритої підписки та купів-лі-продажу на біржах; закритого типу, акції якого розподіляються між засновниками товариства і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купуватися та продаватися на фондовій біржі.

Широке використання акціонерної форми господарювання зумовлюється суттєвими її перевагами над іншими організаційними формами підприємств. Акціонерні товариства можуть використовувати ефективні способи мобілізації фінансових ресурсів шляхом випуску акрі як на початку їх створення, так і в процесі їх виробничої діяльності. В управлінні акціонерними товариствами приймають участь акціонери, вищим органом товариства є загальні збори його учасників до компетенції яких належать визначення напрямів діяльності, затвердження планів та звітів, порядку розподілу прибутку товариства, обрання членів виконавчого органу та інші. Голосування на загальних зборах акціонерів проводиться за принципом: одна акція — один голос.

У державному секторі економіки виділяють *орендні підприємства*. Оренда полягає в тимчасовому на договірній основі володінні й користуванні майном, що використовується орендарем у своїй виробничій чи комерційній діяльності. Об'єктами оренди можуть бути цілісні майнові комплекси державних підприємств або окремі їх структурні підрозділи (цехи, дільниці) окремі одиниці майна.

В умовах ринку підприємства мають право на добровільних засадах об'єднувати свою виробничу, комерційну та інші види діяльності, створюючи різні за принципами й цілями об'єднання. Основними цілями створення об'єднань можуть бути: 20

- закріплення постачальників сировини, матеріалів та обслуговування підприємств, що входять до складу об'єднання;
- координація різних видів господарської діяльності;
- прискорення технічного розвитку виробництва та підвищення якості вироблюваної продукції;
- об'єднання фінансових та інших ресурсів для досягнення загальної мети та інші.

У харчовій промисловості використовуються наступні форми об'єднань: асоціації, концерни, консорціуми, корпорації, холдинги.

*Асоціації* — найпростіша та найбільш розповсюджена форма договірних об'єднань, яка створюється з метою постійної координації господарської діяльності. Асоціація не має права втручатися у виробничу і комерційну діяльність будь-якого з її учасників.

*Концерни* — статутні об'єднання підприємств промисловості, транспорту, банків, торгівлі на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємств. Підприємства після входження до складу концерну втрачають свою самостійність, підпорядковуючись потужним фінансовим структурам.

*Консорціуми* — тимчасові статутні об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної мети. Консорціуми можуть створюватись і як тимчасові міжгалузеві, науково-технічні та інші комплекси, метою яких є реалізація певних інвестиційних, технічних та економічних програм. Після виконання поставлених завдань консорціум припиняє свою діяльність.

*Корпорації* — договірні об'єднання, створені на основі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів з делегуванням окремих повноважень для централізованого регулювання діяльності кожного з учасників.

*Холдинг* — специфічне об'єднання капіталів, яке володіє контрольними пакетами акцій дочірніх підприємств з метою фінансового

21

контролю за їх діяльністю та одержанням доходу на вкладений в акції капітал. Володіння контрольним пакетом акцій дає можливість таким об'єднанням проводити свою політику та здійснювати єдиний контроль за додержання інтересів головної холдингової компанії. На чолі холдингу можуть знаходитись будь-які крупні об'єднання в тому числі і такі, що безпосередньо займаються виробничою діяльністю.

Об'єднання діють на основі договору або статуту, який затверджується їх засновниками або власниками. Підприємства, які входять до складу об'єднань, зберігають права юридичної особи.

### **1.3. Правові основи функціонування підприємства**

Функціонування підприємства здійснюється в рамках законодавства, яке регулює основні напрями його діяльності. Серед великої кількості юридичних актів, які визначають основні правила господарської діяльності підприємства, є Господарський кодекс України, закони України «Про власність», «Про оподаткування», «Про колективні договори і угоди», розроблені та відповідним чином оформлені статuti та колективні договори підприємств.

Основні правові засади господарської визначаються Господарським кодексом України, введеного в дію з 1 січня 2004 р. Цей кодекс визначає\* види і організаційні форми підприємств, правила їх створення, реєстрації і ліквідації, механізм здійснення ними підприємницької діяльності в ринкових умовах. Кодекс передбачає надання підприємствам економічної самостійності та відповідальність у проведенні господарської діяльності, регулює відносини підприємств з іншими суб'єктами господарювання та державними органами.

Основні положення кодексу регулюють наступні питання.

*Загальні положення* — визначають сутність та основні цілі підприємства, їх види та організаційні форми і порядок створення різних об'єднань. Закон передбачає, що основною метою функціонування підприємств є одержання

прибутку. Підприємства можуть займатися будь-якою господарською діяльністю, яка не заборонена законодавством і відповідає цілям, передбаченим статутом підприємства. Окремими видами діяльності підприємство може займатись тільки на підставі одержаної ліцензії.

*Створення підприємства, порядок його реєстрації, ліквідації та реорганізації.* Підприємство може бути створене:

- за рішенням власника майна, чи уповноваженого ним органу, підприємства-засновника або за рішення трудової колективу;
- внаслідок примусового поділу іншого підприємства відповідно до антимонопольного законодавства України;
- в результаті виділення із складу діючого підприємства одного або кількох підрозділів, а також на базі структурної одиниці діючих об'єднань.

Підприємство вважається створеним після його державної реєстрації у відповідному виконавчому комітеті Ради народних депутатів.

Ліквідація та реорганізація підприємства проводиться за рішення власника майна, через визнання підприємства банкрутом та у випадках прийняття рішення про заборону його діяльності через невиконання умов, передбачених законодавством. Ліквідація підприємства здійснюється ліквідаційною комісією, створеною власником або уповноваженим ним органом, а у випадках банкрутства — судом або арбітражним органом.

*Утворення і використання майна.* Матеріальною базою функціонування підприємства є його основні фонди, оборотні кошти та інші цінності, які належать йому на праві власності, повного господарського володіння та використання на свій розсуд.

Формування майна підприємства здійснюється за рахунок: грошових та матеріальних внесків, засновників, доходів від реалізації продукції, інших видів господарської діяльності та цінних паперів, кредитів банків та інших кредиторів, капітальних вкладень і

дотацій з бюджетів; надходжень від продажу, здачі в оренду майнових об'єктів та інших джерел, не заборонених законодавством.

Підприємство може використовувати в установленому порядку природні ресурси. Держава гарантує захист майнових підприємства. Вилучення у підприємства майна може здійснюватись лише в окремих випадках, передбачених законом.

*Управління підприємством і самоврядування трудової колективу.* Управління підприємством здійснюється відповідно до його статуту на основі поєднання прав власника щодо господарського використання свого майна і участі в управлінні трудової колективу. Підприємство самостійно визначає структуру управління та встановлює штати.

Функції управління можуть виконуватись керівництвом підприємства, який призначається власником. Між цими сторонами укладається контракт (договір, угода), в якому визначаються строки найму, права, обов'язки та відповідальність керівника. Права по управлінню підприємством можуть делегуватись правлінню, яке обирається власником майна на загальних їх зборах. Правління обирає із свого складу голову правління і його заступників.

Держава забезпечує підприємству рівні правові та економічні умови господарювання. Це досягається шляхом: сприяння розвитку ринку через його

регулювання з допомогою економічних законів і стимулів; надання пільг підприємствам, які впроваджують нові технології, створюють нові робочі місця, використовують працю громадян, що потребують соціального захисту; стимулювання розвитку малого підприємництва — надаючи пільги при оподаткуванні, одержанні державних кредитів, створення фондів сприяння розвитку малих підприємств та інше.

Підприємство несе відповідальність за порушення договірних зобов'язань, кредитно-розрахункової і податкової дисципліни, вимог до якості продукції та інших правил господарської діяльності (сплачує штрафи, відшкодовує задані збитки). 24

Держава здійснює контроль за окремими сторонами діяльності підприємства через систему оподаткування стандартизації та сертифікації шляхом регулювання окремих цін, надання податково-их пільг, дотацій та компенсацій.

Кожне підприємство здійснює свою господарську діяльність на основі власного *статуту*, тобто зібрання обов'язкових правил, що регулюють його індивідуальну діяльність та відносини між іншими суб'єктами господарювання. Статут повинен відповідати основним вимогам законодавства та не суперечити тому.

Статут підприємства визначає: точне його найменування, місці знаходження, мету та предмет діяльності, власників або засновників, статутний фонд та порядок його формування, органи управління, компетенцію (повноваження) трудового колективу, умови реорганізації і припинення існування.

У статуті підприємства вказується його юридичний статус — колективне підприємство, державне, товариство тощо. Для акціонерних товариств необхідним в статуті є визначення порядку випуску та розміщення акцій, чітке визначення функцій загальних зборів акціонерів, спо-

< тх'режної ради, правління та ревізійної комісії акціонерного товариства.

Важливим є визначення в статуті порядку розподілу фінансових ресурсів (прибутку) підприємства, формування та використання окремих фінансових фондів, трудових відносин, що виникають на підставі членства колективів та інших особливостей функціонування підприємства.

Важливу роль у виробничій і соціальній діяльності підприємстві відіграють *колективні договори* — угоди між трудовим колективом в особі профспілки та адміністрацією (власником чи іпоиноваженим ним органом), які регулюють і узгоджують інтере-

< и цих сторін. Колективні договори укладаються на підприємствах усіх форм власності і господарювання. Порядок розробки, укладання, загальний зміст, контроль за виконанням та відповідаль-

ність за порушення і невиконання колективного договору визначаються законом України «Про колективні договори і угоди».

Основним призначення колективного договору є регулювання виробничих, трудових та економічних відносин трудового колективу з адміністрацією (власником) будь-якого підприємства, що використовує найману працю.

Взаемовідносини між цими сторонами будуються на принципах соціального партнерства, взаємного довір'я і поваги, розмежування прав, обов'язків і відповідальності сторін, рівноправності і дотримання чинного законодавства.

Колективний договір включає зобов'язання щодо організації і умов праці, дотримання встановленої тривалості, режиму роботи і відпочинку, професійної

підготовки й підвищення кваліфікації кадрів. Особливе місце займають питання нормування й оплати праці. Кожне підприємство самостійно встановлює форми і системи оплати праці, розміри тарифних ставок і посадових окладів, показників та розмірів преміювання працівників.

Крім того в колективному договорі встановлюються взаємні зобов'язання сторін щодо регулювання наступних питань:

- забезпечення продуктивної зайнятості працівників;
- зміни в організації виробництва і праці;
- участі трудового колективу у формуванні, розподілі і використанні прибутку підприємства;
- умов і охорони праці;
- соціальних гарантій і пільг, зокрема щодо забезпечення житлово-побутового, культурного та медичного обслуговування, організації оздоровлення і відпочинку працівників та інші питання.

Колективні договори обговорюються у трудових колективах, схвалюються загальними зборами колективів, підписуються уповноваженими представниками сторін, після чого набирають чинності. **26**

Сторони, які уклали і підписали колективний договір, періодично звітують про його виконання на зборах трудового колективу.

Після закінчення строку дії колективний договір продовжує діяти до того часу, поки сторони не укладуть новий або не переглянуть діючий договір.

#### **Контрольні питання**

1. Основна мета виробничої діяльності промислового підприємства та особливості їх функціонування в ринкових умовах.
2. Ознаки класифікацій промислових підприємств та характерні риси підприємства окремих її груп.
3. Дайте коротку характеристику основних організаційно-правових форм промислових підприємств.
4. Охарактеризуйте основні об'єднання, що функціонують в промисловості.
5. Основні юридичні акти, які регулюють діяльність промислових підприємств.

**Костюк В. К.**, (НУХТ, ОФПД, кафедра маркетингу).

К.: Видавничий дім «КОРПОРАЦІЯ», 2005. — 432 с.